

Kettős centenárium

Éppen 100 éve, 1920. május 13-án hunyt el id. Lóczy Lajos, világszerte ismert és elismert geológus, geográfus. És éppen 100 éve, 1920-ban jelent meg Lóczy egyik legmeghatározóbb vállalkozásának, a 32 kötetes Balaton monográfiának az utolsó, nagyközönségnek szánt, összefoglaló kötete, valamint e majd' három évtizeden át tartó munka földtani eredményeit összefoglaló térkép: A Balaton-tó környékének részletes geológiai térképe.

A Szent György-hegy észak-északkelti oldala a kőzsákokkal

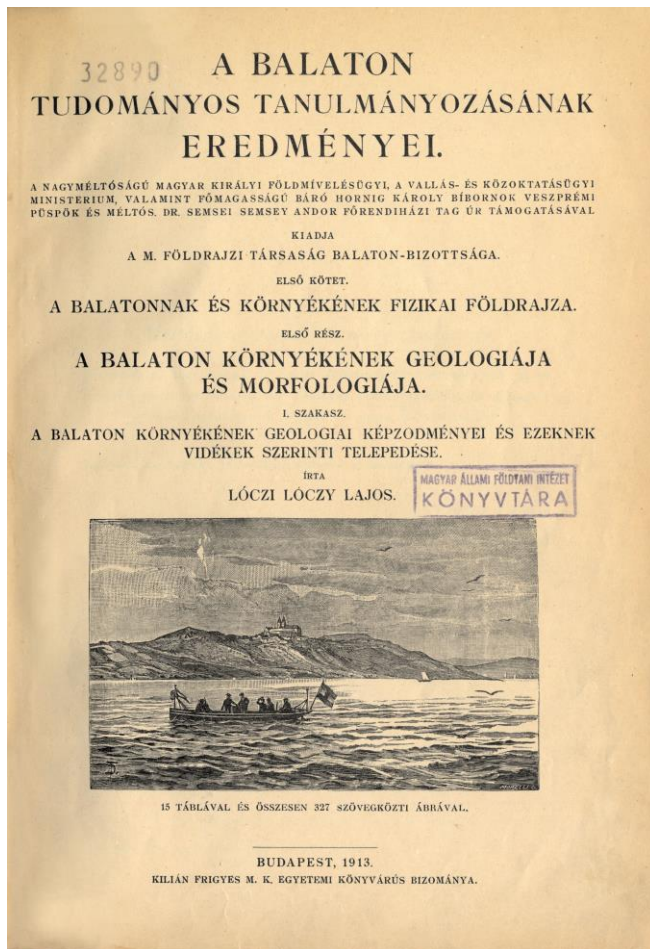
Amikor 1891. március 7-én, a Magyar Földrajzi Társaság választmányának ülésén id. Lóczy Lajos indítványozta, hogy Magyarország egyes vidékeinek földrajzi tanulmányozását a Balaton kutatásával kezdjék el, s a feladatot bízzák egy bizottságra, akkor már világhírű kutató volt, majd' két éve a Budapesti Tudományegyetemen az összehasonlító és egyetemes földrajz rendes tanára és a Földrajzi Társaság frissen megválasztott elnöke. Elismertségét még az 1877-től 1880-ig tartó, gróf Széchenyi Béla vezette kelet-ázsiai expedíción végzett megfigyeléseinek és az azokból felállított geológiai elméleteinek köszönhetette (*részleteket lásd e sorozat 2017/50. számában – a szerk.*).

A Földrajzi Társaság választmánya támogatta a nagyszabású tervet és Lóczy elindította a Balaton tudományos tanulmányozását, aminek mindvégig szellemi vezére és fáradhatatlan szervezője lett. Olyan volumenű kutatási tervet dolgozott ki, amelyre sehol a világon addig nem volt példa. A magyar tudomány e máig egyik legnagyobb vállalkozásának eredményeként a Balaton a világ egyik legalaposabban megismert területévé vált.

Lóczy vezetésével az ország jeles szakembereiből megalakult a Balaton Bizottság, amely azonnal munkához látott. Költséggént a bizottság 5000 koronát irányzott elő. Végül a hatalmas, 28 éves kutatómunkának az eredménye, a világirodalomban is páratlan *Balaton mono-*

gráfia 32 kötetben, magyar és német nyelven készült el, körülbelül 300 000 korona felhasználásával. Nem kevesebb, mint 60 szakember szállt be a kutatásba, köztük sok külföldi is.

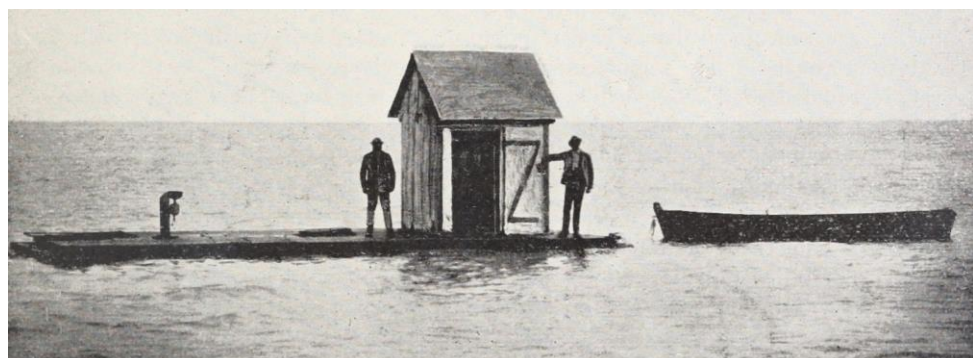
Lóczy az összefoglaló kötet előszavában így emlékezik vissza a kezdetekre: „A Balaton tudományos kutatását a Magyar Földrajzi Társaság választmánya 1891-ben az én indítványomra határozta el. Két évvel előbb létesült a Balatontavi Gőzhajózási R.-T., amely 3 gőzösével kezdte járni a tavat és egyszerre hozzáférhetővé tette a nyaralni és üdülni vágyóknak a veszprém-zalai tóparti helyeket is. Alacsony volt 1891-ben a tó vízállása és a hajózásnak, sőt még inkább a fürdőzőknek kellemetlenséget okozott a Balatonban ilyenkor nagyon elterjedő hinár. Sűrűn panaszkodott erre és féltette a közönség az egész tavat az elhínárosodástól. Az ügyet a Magyar Földrajzi Társaság Balaton-bizottsága vette kezébe és mindezekelőtt a hinárkérdés tanulmányozásába fogott.

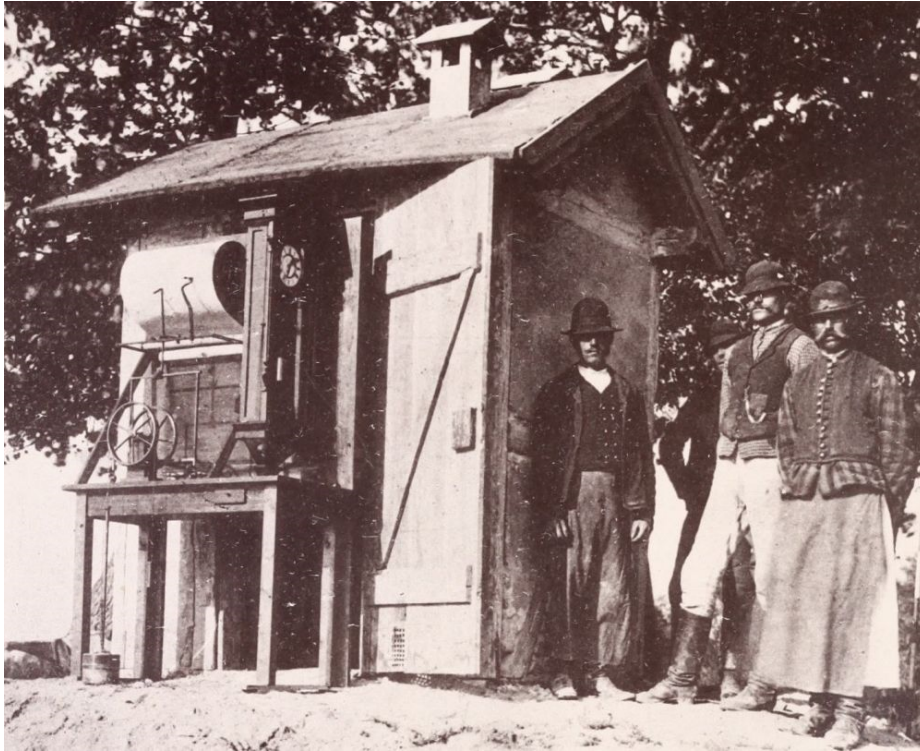
Ebből a gyakorlati vizsgálatból indult ki azután a Balatonnak és tágabb környékének széleskörű, tervszerű, rendszeres kutatása.”

A monográfia köteteiben a tágabb vidék közeteit, őslényeit, földtani felépítését, geomorfológiáját, a tó vízének sokféle tulajdonságát – kémiai jellegét, fizikai tulajdonságait, hullámozását, színét, jégviszonyait – a talajvizet, a meteorológiai tényezőket, a tó és környéke növény- és állatvilágát, a hajózást és a halászatot, az ősi és újabb történetét, néprajzát stb. dolgozták fel a kisebb könyvtárt kitevő kiadványsorozatban. Az óriási munka *A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei* összefoglaló címen, két évtizeden áthúzódóan jelent meg: az első kötet 1898-ban, az utolsó pedig 1918-ban került nyomdába. Ez a mű a szakembereknek a mai napig kincsésbánya.

„Az áramlás-író és a párolgás-mérő tutaja”

Lóczy legfontosabb személyes hozzájárulása az indító kötet: *A Balaton környékének geológiai képződményei és ezeknek vidékek szerinti telepedése*, az 1920-ban megjelent, összefoglaló, záró kötet: *A Balaton földrajzi és társadalmi állapotának leírása – a Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei című monográfia-gyűjtemény adatai alapján*, valamint a Balaton-felvidék 1:75 000-es méretarányú földtani térképének elkészítése volt.

A Balatonon használt limnográf

A térkép „a m. kir. Földtani Intézet 1869–70. évi felvételei alapján” készült; a kor legkiválóbb magyar geológusainak „közreműködésével reambulálta és szerkesztette Lóczy Lajos”. Az eredetileg négy lapon megjelent térkép színezése már a mai elveket követi: korok szerint csoportosítva, különböző képződménytípusokat jeleznek az egyes színek. A Balatonban lerakódó jelenkori üledékeknek (agyag, homok) és a Balatonfenéken megjelenő idősebb üledékeknek (pannóniai agyag és bazalttufa) is külön jele van. A térképről leolvashatók a rétegek dőlései, valamint a területen található kövületlelőhelyek, források és kőfejtők.

Id. Lóczy Lajosnak mind a geológiai, mind a geográfiai munkássága széles körben, jól ismert. A Balaton monográfiában is tetten érhető szakmaszeretete; ha kellett, a legapróbb részletekbe menően, precízen írt szakmabelieknek, ha kellett közérthetően, élvezetesen a nagyközönségnek. Ez utóbbi érzékeltetésére egy olyan részt idézek, amely jól példázza, hogy nem csupán közvetlen szakterületén volt kiváló, előrelátó vitapartner. A nagyközönségnek szóló, összefoglaló munkának *A Balaton vízállása* című fejezetében így ír egy, a mai napig fennálló problémáról, amely időről időre felborzolja a kedélyeket:

„Az 1866. évi nagy lepadás idején sivatagszerű jelenségek mutatkoztak a délipart homokterületein; a berkek kiszáradtak, futóhomok sivitott végig rajtuk. A közönség a szabályozást vádolta és szállómondása lett: „lopják a Balatont”. Ennek ellenében 1879-ben annyira megá-

radt a tó, a zsilipkezeléshez fűzött reményeket megghiúsítva, hogy a víz 1,93 m-es magasságával elöntötte a partokat. Siófokon, Balatonfüreden vízalatt állott a parti moló és a sétatér. „Kiöntenek bennünket, mint az ürgét”, „puskaport a zsilipnek”, efféleképen szolt a haragos közvélemény. Nemcsak a hosszabb időközi nagy ingadozások, hanem ugyanazon évnek vízállása a Balaton két végén ellentétes kívánságokat támasztottak a tó vizének szabályozására nézve. Az 1888. évi zsilipkezelő szabályzattal különösen a 90-es években fellendült fürdővállalkozás nem volt megelégedve; 1903-ban nagyon lepadt a víz, ez a fürdőtelepeket jóhírukben kezdte veszélyeztetni; ekkor a Somogyi part érdekeltsege követelte különösen a zsilip-szabályzat revízióját.

1904 jún. 22.-én Balatonfüreden népes értekezlet volt ebben az ügyben. Ezen a keszthelyi partvidék az 1888. évi szabályzat fenntartását kívánta és panaszkodott, hogy még a mostani alacsony víz sem kedvező a nagy rétségekre; a veszprémi, almádi, balatonkenesei és siófoki érdekeltség ellenben a víz bővítését és ezt előidézendő, a zsilipnek hosszabb ideig tartó elzárását követelte.

A Balaton 1916. évi árvize a keszthelyi sétatéren

Az értekezlet vége felé felszólaltam én is, rámutatva: hogy a Sió-csatorna és ennek zsilipje a Balaton vízállását szabályozni nem képes, mert a víz járását a csapadékmennyiség, annak évszaki eloszlása és az elpárolgás, tehát klimatológiai tényezők intézik. Ráutaltam, hogy mennyire különbözik ezekben a Balaton két végének vidéke. Megjósoltam, hogy nemsokára, legközelebb körülbelül 10 év múlva a somogyi fürdőtelepek, amelyek most a vízállást magasabbra kívánják emelni, az árvíz ellen fognak panaszkodni. Ez be is következett 1915–1916-ban, amikor Keszthely, Balatonberény, Fonyód, Balatonboglár, Balatonvilágos villáit árvíz vette körül.”

Babinszki Edit

(Megjelent az *Élet és Tudomány* 2020/22. számában.)